

เทวราช : ผู้มีศรีมีเป็นหน้าต่างของหัวใจ

นิตา มีสุข*

เมื่อกล่าวคำว่า “หน้าต่างของหัวใจ” ทุกคนก็จะนึกถึง “ดวงตา” เพราะเราค้นเคยกับคำว่า “ดวงตาเป็นหน้าต่างของหัวใจ” ความหมายของสำนวนนี้หมายความว่า เราจะได้รู้ตัวบุคคลนั้นแท้จริงแล้วมีความรู้สึก หรือคิดเห็นใดได้จากการมองลงไปในดวงตาหรือสบตา เพราะคนเราอาจปิดบังความรู้สึกนึกคิดของตนด้วยคำพูดได้ แสร้งทำกริยาท่าทางได้ แต่ไม่สามารถปิดบังความรู้สึกที่แท้จริงที่มักจะฉายชัดทางดวงตาได้

การเขียนบรรยายภาพตัวละครในนวนิยายหรือเรื่องสั้น สิ่งหนึ่งที่ผู้ประพันธ์บรรยายเพื่อสร้างภาพตัวละครให้ชัดเจนอยู่เสมอ คือ การบรรยายอากัปกริยาของตัวละครพร้อมบรรยายลักษณะประกายตาของตัวละครไปพร้อมกัน เช่น ถ้าตัวละครพูดไม่จริงก็จะกล่าวถึงดวงตาว่า “หลบตา” ถ้าดีใจ ดวงตาจะ “มีประกาย” ถ้าโกรธ ดวงตาจะ “มีประกายกร้าว” ถ้ากิริยาแสดงความสนุก ดวงตาควรจะสดใส แต่ถ้าผู้ประพันธ์บรรยายว่า “ดวงตาหมอง” หรือ “ฉายแววเศร้า” นั้นแสดงว่าตัวละครกำลังปกปิดความรู้สึกที่แท้จริง เป็นต้น ผู้อ่านก็จะสามารถเข้าใจความรู้สึกที่แท้จริงของตัวละครนั้น ๆ ได้ด้วยการแปลความหมายจากดวงตา

การแต่งบทละครว่ามีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากนวนิยายและเรื่องสั้น เพราะบทละครเป็นบทละครที่ใช้เพื่อการแสดง ผู้แสดงจะแสดงบทบาทไปตามบทประพันธ์ซึ่งตัวละครอาจร้องเองหรือมีต้นเสียงและลูกคู่ร้องให้ นอกจากนั้น ผู้ชมจะอยู่ห่างจากเวทีค่อนข้างมาก การสื่อความหมายทางดวงตาจริง ๆ จึงไม่มากนัก ส่วนมากการบรรยายลักษณะของสายตาเป็นการบรรยายประกอบอารมณ์ของตัวละครเพื่อช่วยการสื่อความเท่านั้น เช่น เมื่อตัวละครโกรธ บรรยายว่า “โกรธตาแดงดังแสงเพลิง” หรือ เมื่อตัวละครแสดงอาการเอียงอาย ใช้คำว่า “เมียงม้าย” หรือ “หลบเนตรเชษฐา” หรือ แสดงอาการงอนซึ่งเกิดจากความรัก ต้องการให้คนรักงอน ใช้คำว่า “แสงนอค้อนควัก” ตัวละครจะใช้กริยาท่าทางซึ่งมองเห็นได้ชัดเจนในระยะไกลในการสื่อความมากกว่า เช่น โกรธ บรรยายว่า “กระทีบบาทตวาดตึง” หรือ เมื่อตัวละครได้ยินเสียงผิดปกติจึงลุกขึ้นไปแอบดู บรรยายว่า “พระค้อยเยียมมองตามช่องแกล แลเห็นตกลูกนกหนา” หรือ เสียใจ บรรยายว่า “ทอดองค์ลงทรงโศกาลัย ชลนัยน์ไหลหลังทั้งพักตรา” เป็นต้น แต่ถ้าบทละครเพื่อใช้อ่าน หรือบทละครในซึ่งมีบทพรรณนาที่ประณีตและค่อนข้างยาว ลักษณะการบรรยายก็จะไม่ต่างไปจากนวนิยายหรือเรื่องสั้นมากนัก

บทละครเรื่องวงศ์เทวราช เป็นบทละครสำหรับอ่านซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อปีวอก พ.ศ.2427 เมื่อครั้งที่พระองค์ประวรไช้ เพื่อล้อบทละครเรื่องวงศ์เทวราชของหลวงพัฒน์พงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) และเล่าย้อนเล่าราชบริพารบางคนไว้ในบทละครด้วย แม้ว่าบทละครเรื่อง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

นี้เป็นบทละครที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อ “แก้รำคาญ” ระหว่างประชวร โดยวิธีการพระราชนิพนธ์กลอนให้ผู้อื่นจดบันทึกโดยมิได้ตรวจแก้ แต่บทละครเรื่องวงศ์เทวราชก็ยิ่งได้แสดงถึง พระปรีชาสามารถเรื่องการใช้คำได้อย่างเด่นชัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออ่านเรื่องวงศ์เทวราชแล้ว สิ่งหนึ่งที่ผู้อ่านจะ เห็นได้โดยไม่ยากนักก็คือวิธีการกล่าวถึงรัศมีของเทวราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ครองเมืองเนวรัตน์ ตัวเอกของละคร เรื่องนี้

เทวราชเป็นโอรสของพระอินทร์ เป็นผู้มีรัศมีเช่นเดียวกับเทวดาทั้งหลาย ลักษณะนี้ทำให้ตัวเอกของละคร เรื่องนี้แตกต่างจากต่างจากตัวละครโดยทั่วไป เพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงกำหนดให้รัศมีของเทวราช แปรเปลี่ยนไปตามอารมณ์ ความรู้สึกในขณะนั้นของตัวละคร ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึกของตัว ละครได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

วิธีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เพื่อแสดงถึงลักษณะของรัศมีของเทวราช คือ การใช้คำขึ้นต้นบทว่า “เมื่อนั้น” ในวรรคแรกเพื่อแสดงว่าเป็นบทของ “เทวราช” ตามขนบนิยมและวรรค ต่อมาจะกล่าวชื่อเทวราชและบอกถึงลักษณะรัศมีขณะนั้น ดังนี้

เมื่อนั้น

เทวราชรัศมีศรีใส

เนื้อเรื่องวงศ์เทวราช พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ค่อนข้างสั้น เริ่มเรื่อง ตั้งแต่เทวราชสร้างเมือง หลังจากสร้างเมืองเป็นการเตรียมพิธีสุมพร กษัตริย์เมืองต่าง ๆ รวมทั้งองค์อินทร์และ เหล่าเทวดาเสด็จมาร่วมพิธี เนื้อความมีอยู่เพียงเท่านั้น

ถึงแม้ว่าเรื่องราวในวงศ์เทวราชจะสั้นมากเพราะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อล้อเลียน ไม่ได้มุ่งการดำเนินเรื่องให้ มีเหตุการณ์ที่ตื่นเต้น น่าสนใจเช่นบทละครทั่ว ๆ ไป แต่การดำเนินเรื่องของเรื่องวงศ์เทวราช ยังสามารถแสดง อารมณ์ ความรู้สึกของเทวราช ซึ่งเป็นตัวละครเอกอย่างเห็นได้ชัดเจนสอดคล้องกันทั้งจากคำบรรยาย กิริยาท่าทาง และรัศมี ซึ่งไม่มีละครเรื่องใดทำมาก่อน

รัศมีของเทวราชไม่ว่าจะอยู่ในอารมณ์ใดก็จะกล่าวถึงเป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ รูปแบบแรกกล่าวถึงใน ลักษณะแสดงความสว่างกว้างไกลของรัศมี ตั้งแต่สว่างไปถึงสวรรค์จนถึงหุบหรือยูงไกล้วและบางครั้งก็ แดกกระจายไม่มีทิศทาง รูปแบบแบบที่ 2 แสดงความเข้มของแสง ซึ่งมีตั้งแต่เจิดจ้าจนถึงมัวัว ส่วนรูปแบบ สุดท้ายกล่าวถึงความงามของรัศมี ซึ่งมีตั้งแต่งดงามสดใส หวาน ไปจนถึงมีฝ้า

อารมณ์ความรู้สึกของเทวราชในเรื่องวงศ์เทวราชพอจะจัดกลุ่มได้เป็น 9 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ตื่นเต้น ยินดี พอใจ กลุ่มที่ 2 เร่งรีบ ร้อนใจ กลุ่มที่ 3 มีความรัก กลุ่มที่ 4 ครุ่นคิด แปลกใจและวิตกกังวล กลุ่มที่ 5 อับอาย เศร้า หรือค้อยรู้สึกตัว กลุ่มที่ 6 ต้องการแสดงอำนาจ กลุ่มที่ 7 เมตตา สงสาร กลุ่มที่ 8 ตกใจหรือเจ็บ และกลุ่มที่ 9 เมื่ออยู่ในภาวะปกติ ไม่มีอารมณ์หรือความรู้สึกใดเป็นพิเศษ ซึ่งจะแยกกล่าวตามกลุ่มอารมณ์ ความรู้สึกของ เทวราช ดังนี้

ตื่นเต้น ยินดี พอใจ

จากเรื่องวงศ์เทวราช เนื้อเรื่องส่วนใหญ่แสดงถึงความสุขสมหวังของ “เทวราช” ซึ่งเป็นตัวละครเอก อารมณ์ความรู้สึกที่เทวราชแสดงออกมากที่สุดคือ ตื่นเต้น ยินดี พอใจ นับตั้งแต่เปิดเรื่อง เทวราชเสด็จไป ยกศรและแผลงศรเพื่อแสดงบุญญาธิการ เตรียมการสุมพร เนรมิตบ้านเมือง ต้อนรับแขกเมือง รัศมีของ เทวราชเมื่อรู้สึกตื่นเต้น ยินดี พอใจแสดงออกมามีทั้ง 3 รูปแบบคือความสว่างกว้างไกล ความเข้มของแสง และความงาม ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะรัศมีของเทวราช เมื่อตื่นตื่น ยินดี พอใจ

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความกว้างไกล	รัศมีถึงสวรรค์	รัศมีพุ่งสูงถึงสวรรค์
	รัศมีตรลบหล้า	รัศมีพุ่งไปทั่วโลก
	รัศมีเตลิดหล้า	รัศมีกระเจิดกระเจิงไปทั่วโลก
	รัศมีสว่างหล้า	รัศมีสว่างทั้งโลก
	รัศมีแผ่ล้า รัศมีแผ่ผ่าน	แผ่คือกระจาย ส่วนล้าและผ่าน ไม่มีความหมาย คำนี้จะมาจากคำว่าแผ่ล้าและแผ่ผ่าน หมายถึง มีรัศมีแผ่ไปทั่ว
	รัศมีไพศาล	รัศมีกว้างใหญ่
	ลอยร่อนรัศมี	รัศมีลอยเวียนไปมา
ความเข้มของแสง	รุ่งโรจน์รัศมี	รัศมีกระจ่างแจ้ง โชติช่วง
	กำเริบรัศมี	รัศมีรุนแรงขึ้น
	พลามโพลรัศมี	รัศมีสุกสว่าง แวววาว
	รัศมีแจ่มจ้า	รัศมีกระจ่างและแรง
	รัศมีแก่กล้า	รัศมีเข้มแข็ง
ความงาม	รัศมีสังครีฉน์	มีแสงสว่างรุ่งเรืองงดงามพุ่งออกไป
	อร่ามรัศมี	มีรัศมีงดงาม
	รัศมีเจิดฉน์	รัศมีงามเพริศพร้ง
	รัศมีสุกใส	รัศมีผ่องใส เปล่งปลั่ง

รัศมีของเทวราชเมื่อรู้สึกตื่นตื่น ยินดีมากจนสุดที่จะกล่าวออกมาเป็นคำพูดได้ จะมีสว่าง ความสว่างจะกว้างไกล ส่วนจะกว้างไกลถึงไหนก็แล้วแต่ว่าสิ่งที่ทำให้เกิดความยินดีนั้นอยู่ที่ใดหรือมาจากที่ใด เช่น ตอนที่พระอินทร์ซึ่งเป็นพระราชบิดาของเทวราชและเหล่าเทวดานางฟ้าลงมามวยพรในพิธีสัสมุพรของเทวราชกับนางบุษบงเทวราชรู้สึกยินดีมาก ขนาดนั่งหน้าแดงคำพูดไม่ออก ความรู้สึกนั้นแสดงออกมาทางรัศมีซึ่งพุ่งโพล่งถึงสวรรค์ทีเดียว ดังความว่า

เมื่อนั้น
ยินดีพ้นที่จะรำพัน

เทวราชรัศมีถึงสวรรค์
ทรงธรรมนั่งก้าพักตรา
(หน้า 213)

ความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นความสอดคล้องของอารมณ์ และเรื่องราวที่กำลังดำเนินอยู่ คือแสดงว่าเทวราช ยินดีและภาคภูมิใจในตนเองมากหลังจากรู้สึกเช่นนั้นแล้ว เทวราชก็เกิดอาการ “เหม็นสาบมนุษย์” และไม่อยาก

เดินเช่นมนุษย์ในที่สุดจึงต้องอุ้มนางบุษบงเทหะกลับปราสาทให้เหมือนพระอินทร์และเหล่าเทวดานางฟ้า

นอกจากจะสอดคล้องกับความรู้สึกขณะนั้นแล้ว ลักษณะของรัศมียังสอดคล้องกับเหตุการณ์ตอนนั้น กล่าวคือตัวละครที่เสด็จมาอำนวยพร และร่วมแสดงความยินดีในพิธีสมุพรของเทวราชคือ พระอินทร์และเทวดานางฟ้า ดังนั้น รัศมีของเทวราชจึงแผ่ไปจนถึงสวรรค์

การกล่าวถึงรัศมีที่เป็นไปตามความรู้สึกที่ค่อนข้างแรงกล้าและเกี่ยวพันกับตัวละครที่ทำให้เกิดความรู้สึกนั้น ยังเห็นได้จากเหตุการณ์ตอนที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์เมืองกรอบขเกิด 2 ตอน ตอนแรกเป็นตอนที่เทวราชทราบข่าวว่า โยเซฟ กษัตริย์เมืองกรอบขเกิดซึ่งเป็นฝรั่ง มีพระราชสารแจ้งว่าจะมาช่วยงานสมุพรของเทวราชก็ยินดียิ่ง ดังความว่า

เมื่อนั้น
ได้ฟังสมถวิลจินดา

เทวราชรัศมีตรลบหล้า
พระราชายังคึกขันทันใด
(หน้า 88)

อีกตอนหนึ่ง เมื่อคณะของโยเซฟมาถึง เทวราชให้ราชสุบรรณไปสืบความเรื่องธรรมเนียมการต้อนรับของยุโรปเพื่อจะได้จัดการต้อนรับกษัตริย์โยเซฟและคณะให้สมเกียรติ เมื่อราชสุบรรณไปสืบความมากราบทูลให้ทรงทราบก็ดีใจ ขนาดรัศมี “เตลิดหล้า” ที่เดียว ดังความว่า

เมื่อนั้น
ฟังราชสุบรรณทูลมา

เทวราชรัศมีเตลิดหล้า
เจ้าฟ้ายินดีเป็นพันไป
(หน้า 99)

รัศมีของเทวราชทั้งสองตอนที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่าเกี่ยวข้องกับฝรั่งซึ่งถือได้ว่าอยู่คนละซีกโลกกับไทย ดังนั้น รัศมีของเทวราช จึงกว้างไกลไปทั่วโลก

เมื่อเทวราชรู้สึกยินดี ภาคภูมิใจ หรือผู้ที่ทำให้เกิดความยินดีอยู่ในทวีปเดียวกัน รัศมีจะมีแต่ความสว่าง รุ่งโรจน์ พลุโพล่ง ดังความตอนที่เทวราชเตรียมรับราชทูตของสุลต่านสุวีทิตชัย แห่งเมืองสุบรรณบรรพต ดังความว่า

เมื่อนั้น
ครั้นปายบังควรจวนเวลา

เทวราชรัศมีสว่างหล้า
พระราชาก็เสด็จมาสรลง
(หน้า 59)

การบรรยายถึงรัศมีตอนนี้จะแสดงให้เห็นว่าสว่างไปทั่วเท่านั้น ไม่ได้เน้นว่าสว่างจ้าไปทั้งโลกเท่ากับคำว่า “เตลิดหล้า”

เมื่อครั้งที่เจ้าต่างเมืองซึ่งมีฐานะต่ำกว่าเทวราชเสด็จมา รัศมีของเทวราชก็สว่างแต่ไม่กว้างไกล ลักษณะรัศมีเช่นนี้เป็นการแสดงความยินดี ฟังพอใจในระดับเดียวกับการเตรียมการรับแขกเมืองและการต้อนรับแขกเมือง เช่น เมื่อต้อนรับเจ้าต่างเมือง รัศมีของเทวราชมีลักษณะ “รุ่งโรจน์รัศมี” เมื่อทราบข่าวว่ามีกษัตริย์จะเดินทางมาในพิธีสมุพร รัศมีมีความสว่างมากขึ้น โดยใช้คำว่า “กำเริบรัศมี”

การเตรียมการต้อนรับแขกเมืองซึ่งเทวราชจะสั่งให้ขุนนางจัดการเตรียมการ รัศมีจะกว้างออกแต่ไม่กว้างนัก โดยใช้คำว่า “รัศมีแผ่ล้า” บางครั้งใช้คำว่า “รัศมียิ่งใหญ่” ซึ่งอาจเป็นการแสดงถึงความแจ่มชัด สุกใส ของรัศมี บางครั้งจะแสดงถึงความงามของรัศมี โดยใช้คำว่า “รัศมีสงครินทร์” หรือใช้ว่า “เทวราชอร่ามรัศมี” เช่นเมื่อครั้งต้อนรับท้าวสุวีทิตชัยกับมเหสี

เมื่อเทวราชรู้สึกตื่นเต้น ยินดี รัศมีจะพลุ่งพลิง ไปตามอารมณ์ที่เกิดขึ้น ดังเช่นตอนที่กำลังจะเข้าพิธี
สุมพร รัศมีของวงศ์เทวราชจะลูกพลามโพลง เหมือนไฟได้เชื้อ ดังตัวอย่าง

เมื่อนั้น เทวราชพลามโพลงรัศมี
เกี่ยวกับอัครราชเทวี มาถึงที่พระโรงคลังทันใด
(หน้า 225)

รัศมีของเทวราชเมื่อทราบข่าวว่าท้าวสุวิทธิชัยเสด็จมาถึงแล้ว เทวราชก็ตื่นเต้น ยินดี รัศมีลุกเหมือน
ไฟไหม้เช่นกัน ดังความว่า

เมื่อนั้น เทวราชรัศมีพลุ่งโพลงใหญ่
แจ้งว่ามหาสุวิทธิชัย มาถึงภายในที่หน้าวัง
(หน้า 65)

นอกจากรัศมีของเทวราชจะพลุ่งโพลงแล้ว บางครั้ง เมื่อเทวราชยินดี รัศมีของเทวราชจะเปลี่ยนความงาม
เป็นลักษณะต่างๆ เช่น รัศมีสุกใส รัศมีสง่าครีฉั้น รัศมีเจิดฉิน คำเหล่านี้เป็นคำที่แสดงความงามของรัศมี ตัวอย่าง
เช่นตอนที่เทวราชได้พบกับม้า กัณฐ์ศุกราฬ ซึ่งเป็นม้าคู่กายก็เกิดความยินดี ดังที่บรรยายว่า เทวราชรัศมีสุกใส

ความความตื่นเต้น ยินดี ที่จะได้พบแขกเมือง เทวราชซึ่งเป็นกษัตริย์ใหม่จะมีรัศมีงดงามเช่นเดียวกัน
ดังเช่นตอนที่รับเสด็จออกไปรับ โยเสฟ รัศมีของเทวราชจะ “เจิดฉิน” บางครั้งรัศมีจะแสดงความอ่อนโยน แสดง
ถึงความเมตตา เช่น ตอนที่ เทวดานางฟ้าทั้งแปดซึ่งเคยเป็นข้าของ เทวราช เหาะมาร่วมพิธีสุมพรของเทวราช เมื่อ
พบกัน เทวราชก็ยินดี มีความเมตตาต่อเทวดานางฟ้าเหล่านั้น ลักษณะของรัศมีของเทวราชจึงลอยเวียนไปมา
ดังความที่กล่าวถึงรัศมีว่า “เทวราชลอยร้อนรัศมี”

เร่รืบ ร้อนใจ

อาการตื่นเต้นเร่รืบ ร้อนใจของเทวราชมีไม่มากนัก คงมีตอนเปิดเรื่อง เทวราชตื่นเต้นและเร่รืบที่จะไป
ยกศรซึ่งเป็นการแสดงบุญญาธิการตามประเพณี ร้อนใจต้องการเห็นบ้านเมืองซึ่งเนรมิตขึ้นมาใหม่หรือเร่รืบ
ต้องการทราบความในสาร เท่านั้น เมื่อเทวราช เร่รืบ ร้อนใจ รัศมีของเทวราชจะแสดงออกทั้ง 3 รูปแบบเช่นเดียวกัน
คือ ความกว้างไกล ความเข้มของแสง และความงาม ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงรัศมีของเทวราชเมื่อเร่รืบ ร้อนใจ

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความกว้างไกล	รัศมีพุ่งชาน	รัศมีไม่สงบ กระจายไป
ความเข้มของแสง	พลุ่งโพลงรัศมี รัศมีพลุ่งโพลง	รัศมีสว่างแจ้ง พุ่งเหมือนน้ำเดือด
	รัศมีดังเพลิงไหม้	รัศมีร้อนแรงเหมือนไฟไหม้
ความงาม	รัศมีฉายฉาน	รัศมีส่องสว่าง กระฉ่าง
	รัศมีเจิดฉิน	รัศมีงามเพริศพริ้ง

เมื่อครั้งที่เร่จะเสด็จไปแสดงเดชานุภาพ และยกศร เทวราช ตื่นเต้น เร่รับมากจนรัศมีแผ่กระจายไม่มีทิศทาง ดังความว่า

พระเสด็จขึ้นทรงพาซี
กระที่บโกลนโผนขึ้นนภาลัย

รัศมีพุ่งช่านพล่านใหญ่
เหาะไปด้วยกำลังฤทธา
(หน้า 1)

ครั้งที่เนรมิตบ้านเมืองเสร็จแล้ว เทวราชตื่นเต้น ปรือร้อนอยากจะเห็นความงดงามของบ้านเมือง ปราสาทราชวัง ความตื่นเตนนั่นแสดงออกมาทางรัศมีซึ่งลุกโพล่ง สอดคล้องกับกิริยาที่ว่า “เสด็จโชนจากเกษมณิ” ดังความว่า

เมื่อนั้น
ก็เสด็จโชนจากเกษมณิ

เทวราชพลุ่งโพล่งรัศมี
วิ่งเข้าบุรีทันใด
(หน้า 55)

การแสดงอาการใจร้อนของเทวราช ดูได้จากลักษณะของรัศมี ซึ่งจะลุกโพล่งและอาจทำอันตรายผู้อยู่ใกล้ได้ เช่น ตอนที่ได้รับสารจากท้าวสุวิทธิชัยในเนื้อเรื่องกล่าวถึงเทวราชซึ่งแสดงอำนาจโดยใช้คำว่า “มีสิงหนาทประภาสไป” เป็นการสั่งโดยใช้เสียงที่มีอำนาจประดุจสิ่งดัง ดังความว่า

เมื่อนั้น
จึงมีสิงหนาทประภาสไป

เทวราชรัศมีดังเพลิงไหม้
สั่งให้เร่อ่านสारा
(หน้า 60)

เมื่อต้องการแสดงถึงความรู้สึกที่ปรือร้อน รัศมีจะแผ่ออกสวยงาม ส่องสว่าง กระจ่าง ดังความตอนเทวราชต้องการทราบข้อความในสาร โดยใช้คำว่า “เทวราชรัศมีฉายานาน”

มีความรัก

อารมณ์ของเทวราชอีกอารมณ์หนึ่งคืออารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับความรัก เนื้อเรื่องของเรื่องวงศ์เทวราชแม้จะเป็นเรื่องเตรียมสุขุมพรโดยให้บิดาของบุษบงไปรับนางคืนมาจากสวรรค์เพื่อเข้าพิธีซึ่งไม่น่าจะมีปัญหาอะไร แต่เรื่องวงศ์เทวราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเดินเรื่องให้เทวราชต้องการร่วมรักกับนางบุษบงแต่ไม่เข้าใจเรื่องประเพณี นอกจากความรักที่ไม่ค่อยสมรักแล้วเทวราชยังแสดงความเจ้าชู้กับมเหสีไวฑพกษัตริย์โยเซฟตามค่านิยมเรื่องเป็นผู้ชายต้องเจ้าชู้อีกด้วย เมื่อเทวราชมีความรัก รัศมีของเทวราชจะแสดงออกเป็น 2 รูปแบบ คือ แสดงด้วยความเข้มของแสงและแสดงด้วยความงามของรัศมีดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงรัศมีของเทวราชเมื่อมีความรัก

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความเข้มของแสง	รัศมีฉาดฉั่น	รัศมีมีแสงกล้า พุ่งออกไปอย่างชัดเจน
	รัศมีกำเรีบกล้า	รัศมีเข้มแข็งรุนแรงขึ้น
	รัศมีมีมาใหม่	เริ่มมีรัศมีขึ้นมาใหม่
	มัวมีนรัศมี	รัศมีไม่แจ่มชัด
ความงาม	รัศมีสีหวาน	รัศมีมีสีชุ่มชื่น
	รัศมีแจ่มใส	รัศมีปลอดโปร่งไม่ขุ่นมัว
	รัศมีศรีแสงโปร่ง	รัศมีมีความสว่างสุกใส ไม่ทึบ
	เรืองแอร่มรัศมี	รัศมีสุกสว่างงามแพรวพราว
	รัศมีเหมือนเดือนหงาย	รัศมีเย็นตาเย็นใจเหมือนแสงจันทร์วันเพ็ญ
	รัศมีไม่มีขมวน	รัศมีไม่มีตำหนิ

จากตารางที่ 3 เมื่อเทวราชมีความปรารถนานางบุษบงแต่ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร นางบุษบงจึงแสวงล้มตัวลงนอนเป็นการให้ที เทวราชก็ยังไม่เข้าใจ ทว่าอะไรไม่ถูก รัศมีของเทวราชเปล่งแสงกล้า พุ่งออกไปตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ดังความว่า

เมื่อนั้น
สงสัยไม่รู้สำคัญ
เอนองค์ลงประทมเทียมนาง
พระหัตถ์สั้มผัสบรรพตา
เทวราชรัศมีฉาดฉั่น
ทรงธรรม์กลุ้มกลัดขัดวิญญา
นาสิกแนมปรางกนิษฐา
ผ่านฟ้าเบิกบานสำราญใจ
(หน้า 32-33)

ครั้งที่พระเจ้าโยเสฟทูลให้เทวราชจุพระนางไวท์ซึ่งเป็นมเหสีของพระเจ้าโยเสฟไปยังที่พัก เทวราชเกิดความรักพระนางไวท์ รัศมีของเทวราชเข้มแข็งรุนแรงขึ้น ดังความว่า

เมื่อนั้น
จุนางย่างเยื้องดำเนินมา
เทวราชรัศมีกำเรีบกล้า
พระราชากะสันพันทวี
(หน้า 113)

เมื่อพระนางไวท์เห็นเทวราชก็พอใจ “นางทำมายายดา หวังว่าจะให้แจ้งพิสมัย” เทวราชก็เข้าใจความรู้สึกของนาง รัศมีเปลี่ยนไปเป็นมีสีชุ่มชื่น ดังความว่า

เมื่อนั้น
แจ้งใจในทิงนคราญ
เทวราชรัศมีสีหวาน
ภูบาลปลาบปลื้มวิญญา
(หน้า 111)

เทวราชมัวมินรัศมี
ภูมิเอนองค์ลงไสยา
(หน้า 122)

เทวราชรัคมีเหมือนเดือนหงาย
จนสายแสงศรีสุริยา
(หน้า 196)

เทวราชครีมีอุทัยไซ
ครั้นเราจะไม่แผลงฤทธิ์
แก้หมู่สุรารักษนิกสิทธิ์
จะประมาทอาจจิตต์โยไฟ
ก็เกียจคร้านหนักหนาหนักไม่ได้
นั่งอึ้งตะลึงไปไม่เจรจา
(หน้า 9)

ครั้งที่เทวราชแปลกใจ รู้สึกสับสน ได้ยินเสียงสังขปัด(ซึ่งเป็นลิง) ดังครอกครากเกิดความสงสัยว่าเป็นเสียงอะไร รัศมีของเทวราชจะแสดงความวุ่นวายสับสน ดังคำว่า

เมื่อนั้น เทวราชรัศมีศรีไชว
ได้ยินเสียงครอกครากก็หลากใจ ภาวนายลิมเนตรชั้นพินิจ
(หน้า 18)

เมื่อรู้สึกวิตกกังวล รัศมีจะหม่นหมองลงไปด้วย ดังคำว่า “เทวราชร่วงโรยรัศมี” “เทวราชห่อหมดรัศมี” “เทวราชหุบหู้รัศมี” หรือ “เทวราชโรยเรี่ยรัศมี”

อับอาย เศร้าและค่อยรู้สึกตัว

ความรู้สึกเศร้าหมองของเทวราชมีอยู่เพียงตอนเดียวคือ หลังจากไปรับนางบุษบงมาเพื่อทำพิธีสุมพร เทวราชต้องการได้นางเป็นมเหสีในทันทีแต่ไม่มีความรู้ต้องขอให้สังขปัดสอนให้ สังขปัดรับว่าจะสอนให้แต่ต้องหลังพิธีสุมพรเพราะเป็นการผิดประเพณี ระหว่างวันพิธี เทวราชพยายามจะเรียนรู้ด้วยตนเองแต่ไม่สำเร็จและถูกสังขปัดขัดขวาง การดำเนินเรื่องเหล่านี้จะแสดงอารมณ์ ความรู้สึกของเทวราชที่เศร้าหมอง การแสดงรูปแบบของรัศมีมีเพียง 2 รูปแบบคือ แสดงด้วยความเข้มของแสงและแสดงรูปแบบความงาม ดังแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงรัศมีของเทวราชเมื่อรู้สึกอับอาย เศร้าและค่อยรู้สึกตัว

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความเข้มของแสง	เรื่อเรืองรัศมี	รัศมีเริ่มสุกสว่าง
	ค่อยเรื่อรัศมี	รัศมีเริ่มมีแสงเรื่อ ๆ
	มืดชั่วรัศมี	รัศมีไม่แจ่มใส
	บ่อหรือรัศมี	รัศมีไม่มี มีน้อย
ความงาม	รัศมีไม่ผ่องใส	รัศมีไม่สุกใส บริสุทธ์
	รัศมีเตรียมไหม้	รัศมีไม่มีความสุข
	รัศมีหม่นไหม้	รัศมีแสดงความทุกข์ร้อนเศร้าหมอง
	รัศมีดั่งมิไฟ	รัศมีไม่บริสุทธ์ มีตำหนิ
	รัศมีสีทึบ	รัศมีมีสีเทาเจือแดง บางทีกระเดียดเหลืองเล็กน้อย เป็นสีชนิดลึกลับหลาย

ในเรื่องของความไม่สมหวังในความรัก ครั้งที่เทวราชยังคงกำเริบนางบุษบงอยู่แต่ถูกสังขปัดขัดขวาง ครั้นจะขัดใจสังขปัดก็เกรงว่าสังขปัดจะไม่สอนตามที่ขู่ไว้ รัศมีของเทวราชขณะนั้นหม่นหมอง ดังคำว่า

เมื่อนั้น เทวราชมืดชั่วรัศมี
รสรักยังกำเริบแสนทวิ จะลุดจากแท่นที่กั้นหัวใจ
(หน้า 123)

และเมื่อไม่สามารถจะเถียงเอาชนะสังขปัดได้ รัศมีก็หมดไป ตั้งความว่า

๔๕
เมื่อนั้น

เทวราชบ่อหรือรัศมี

ถูกกระชากที่หัวใจไม่สมประดี

ภูมิกลอกศอทำท้อแท้

(หน้า 124)

ครั้งที่เทวราชสัญญากับสังขปัดว่าจะแยกกับนางบุษยจนกว่าจะทำพิธีสุมพร เทวราชรู้สึกเศร้า รัศมีของเทวราชแสดงความรู้สึกนั้นออกมาอย่างชัดเจนดังที่กล่าวถึงรัศมีของเทวราชว่า “เทวราชรัศมีไม่พองใส”

เมื่อเทวราชค่อยรู้สึกตัว เริ่มสบายใจ รัศมีของเทวราชสามารถบอกความรู้สึกนั้นอย่างชัดเจนดังคำว่า “เทวราชเรื่อเรื่องรัศมี” หรือ “เทวราชค่อยเรื่อรัศมี”

เมื่อเทวราชลุ่มใจ รัชมีจะแสดงความหมั่นหมองออกมา รัชมีของเทวราชก็จะ “หมั่นใหม่” และเมื่ออารมณ์ไม่แจ่มใส รัชมีของเทวราชก็พลอยไม่แจ่มใสไปด้วย ดังความกล่าวถึงรัชมีของเทวราชว่า “เทวราชรัชมีดังมีไฟ”

ต้องการแสดงอำนาจ

เนื้อเรื่องวงศ์เทวราช เป็นเรื่องตอนเตรียมพิธีสุมพรเป็นส่วนใหญ่ เทวราชจึงไม่ค่อยมีการแสดงอำนาจมากนักส่วนใหญจะเป็นการแสดงความเป็นมิตรต่อผู้ที่มาร่วมแสดงความยินดีในพิธีสุมพร คงมีเฉพาะบางตอนคือตอนที่สุลต่านซึ่งเดินทางมาร่วมพิธีสุมพรและเข้าเฝ้าเมื่อเดินทางมาถึงพูดนอกเรื่อง ไม่เป็นไปตามขนบธรรมเนียมของแขกเมืองจนเทวราชรู้สึกหงุดหงิด ขุ่นเคืองใจ เมื่อเป็นเช่นนั้น รัศมีของเทวราชจะแสดงอำนาจเปล่งออกมาอย่างชัดเจน กว้างไกล ดังแสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงรัศมีของเทวราชเมื่อต้องการแสดงอำนาจ

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความกว้างไกล	รัศมีแพร่หลาย	รัศมีแผ่กว้างไปทั่ว
ความงาม	รัศมีประเสริฐใส	รัศมีใสวิเศษ

ปกติเมื่อมีการต้อนรับแขกเมือง จะใช้การปฏิสน์ถาร 3 นัด คือ ถามถึงการเดินทาง ถามถึงพระมหากษัตริย์ และถามถึงบ้านเมือง ดังความว่า

แล้วจึงตรัสโอภาปราศรัย

ภวนิยเสด็จจากเขตชั้นที่

กัณฑ์โดยทางกลางอรัญ

ก็วันจึงถึงกรุงไกร

พระองค์ยังทรงสุขสำราญ

ไพร่พลทหารไม่ป่วยไข้

บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นอย่างไร

ถามเหตุเภทภัยมาพาธา

(หน้า 66)

การตอบก็จะตอบโดยมารยาทเช่นเดินทางโดยสะดวก กษัตริย์สุขสำราญดี บ้านเมืองสมบูรณ์ดี แต่สุดท้ายกลับตอบว่า

ข้านี้มิใคร่สบายใจ
ทั้งจะต้องว่าขานการเวียงไชย
นี้หากว่าได้อนุชา
การเก็บข้าวของแลदनักร
เห็นอะไรเก็บหมดไม่ต้องเตือน

โรคภัยเบียดเบียนบ่พา
กลุ่มใจจนเกือบจะเป็นบ้า
มาเป็นแม่เหยาทำเรือน
ไม่มีใครจักเสมอเหมือน
เบือนพักตรัยักคิ้วให้บังคม
(หน้า 67)

เทวราช ยังพยายามรักษามารยาทเพื่อสืบเนื่องการสนทนาโดยกล่าวว่า “เราชอบใจคนเช่นนี้ดีนัก” แต่สุดท้ายก็ยังไม่เข้าใจว่าเป็นการกล่าวโดยมารยาทเพื่อรักษาไมตรีจึงอธิบายความนอกเรื่องไปอีกยาวกล่าวแนะนำคนที่มาด้วย สุดท้ายกล่าวถึงภรรยา ความว่า

ภรรยาคนนี้ดีหายาก
สู้ช้อกล่องนากให้ไดกินมา
เกิดไฟไหม้ใกล้วังเมื่อวานขึ้น
นี้รีบกลับมาด้วยกันจากกุฎี

ฉลาดมากกว่าคนเก่าเป็นหนักหนา
เพราะเป็นการออกหน้าในคราวนี้
แต่ลำพังหม่อมฉันตื่นคงป่นปี้
แลเห็นแสงอัคคีไปแต่ไกล
(หน้า 68)

เทวราชฟังแล้วรู้สึกเบื่อที่สุดท้ายพูดพล่าม ไม่ได้สาระ เทวราชซึ่งถือตัวว่าเหนือกว่ามากจึงแสดงอำนาจนั้นออกมา รัศมีของเทวราชแสดงความกระฉ่างชัด งดงามสมกับอำนาจที่มีอยู่ ดังที่พรรณนาว่า “เทวราชรัศมีประเสริฐใส” นอกจากนั้น รัศมีของเทวราชยังแตกกระจายตามความรู้สึกขุ่นเคืองใจ ดังคำว่า “เทวราชรัศมีแพร่หลาย” อีกด้วย

เมตตา สงสาร

ความรู้สึกเมตตา สงสารของเทวราชในเรื่องมีเพียงตอนเดียวคือ ตอนที่อ่อนแอและกังจู้ ซึ่งเป็นแขกเมืองเถียงกันเรื่องที่ย่อยกว่ากังจู้มาเรือ ถึงขนาดจะใช้กำลังต่อสู้กัน เทวราชรู้สึกเมตตา สงสาร รัศมีของเทวราชจะแสดงความอ่อนโยน รัศมีจะไม่แรงกล้า ดังแสดงในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 แสดงรัศมีของเทวราชเมื่อมีความเมตตา สงสาร

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความกว้างไกล	แผ่ร่อนรัศมี	รัศมีกระจายวนเวียน
ความเข้มของแสง	รัศมีศรีสลัว	รัศมีมีแสงสว่างอ่อน ๆ

จากตารางที่ 7 แสดงลักษณะของรัศมีเมื่อเทวราชรู้สึกเมตตา รัศมีจะมีลักษณะเหมือนโอบประคอง ดังความว่า

เมื่อนั้น	เทวราชแผ่ร่อนรัศมี
พึงแผ้วเมียทะเลาะกันชั้นลั่นที่	เห็นจะถึงต่อยตักก็ตกใจ

(หน้า 157)

การต่อสู้กันของทั้งสองพลาดมาถูกเทวราชล้มลง ทั้งสองตกใจมากขอให้เทวราชลงโทษ เทวราชเมื่อค่อยหายมีนเห็นทั้งสองกลัวมากเช่นนั้นก็ปล่อยด้วยความเมตตา รัศมีของเทวราชจะไม่แจ่มเจ้านัก ดังที่กล่าวว่า “เทวราชรัศมีศรีสลัว”

ตกใจหรือเจ็บ
เมื่อเทวราชตกใจ หรือเจ็บ รัศมีจะปรากฏรูปแบบเดียวคือกล่าวถึงความเข้มของแสง ดังแสดงในตาราง 8

ตารางที่ 8 แสดงรัศมีของเทวราชเมื่อตกใจหรือเจ็บ

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความเข้มของแสง	รัศมีเหมือนมีผ้า	รัศมีไม่ชัดเจน
	รัศมีศรีสลาย	ความสว่างสุดใสของรัศมีหายไป
	รัศมีไม่แจ่มจ้า	ความสว่างของรัศมีไม่ชัด

เนื้อเรื่องวงศ์เทวราชกล่าวถึงเทวราชว่า ตกใจ มีเพียงครั้งเดียวคือตอนที่สังขปัตเสียที่นางเวฬุ มเหสีของสุลต่านสุวิธิชัย ขนป้อนน้ำหมาก แม่พ่นด้วยมะยมและล้างน้ำแล้วขนกี้ยังเป็นสีเหลือง ไม่เป็นสีขาวเช่นปกติ เมื่อเทวราชออกว่าราชการได้หักถามสังขปัต สังขปัตเกรงว่าคนอื่นจะรู้จึงแกล้งทำเป็นเจ้าเข้า เทวราชตกใจจึงหนีเข้าข้างในดังความว่า

เมื่อนั้น	เทวราชรัศมีเหมือนมีผ้า
ตกพระทัยเป็นพันคณนา	ผ่านฟ้าวิ่งหนีเข้าข้างใน

(หน้า 197)

ส่วนตอนเทวราชเจ็บก็มีเพียงตอนเดียวเช่นกัน คือตอนที่นางบุษบงแก้งทำแสงนอน แล้วเกิดพลาดเหยียงแขนถูกเทวราชปากแตก ฟันโยก ตอนนี้รัศมีจะหม่นหมองลงไปไม่แจ่มชัด ดังความว่า

เมื่อนั้น	เทวราชรัศมีศรีสลาย
พระหัตถ์กุมโอษฐ์ไว้ไม่เคลื่อนไหวคลาย	เจ็บปวดมากมายครางร่นไป

(หน้า 220)

ภาวะปกติ
ในภาวะปกติ รัศมีของเทวราชมีทั้งที่แสดงความกว้างไกล ความเข้มของแสง และความงาม การแสดงรัศมีลักษณะเหล่านี้ไม่ได้แสดงลักษณะใดเป็นพิเศษ ดังแสดงใน ตารางที่ 9

ตารางที่ 9 แสดงรัศมีของเทวราชในภาวะปกติ

รูปแบบของรัศมี	ลักษณะของรัศมี	ความหมาย
ความกว้างไกล	รัศมีกระเด็นซ่า	รัศมีเคลื่อนออกจากที่เดิมไปทั่ว โดยเร็ว
ความเข้มของแสง	รัศมีค่อยจ้าร่า	รัศมีค่อยสว่างแจ่มแจ้งขึ้น
	รัศมีท้าวหาญ	รัศมีเข้มแข็ง
	รัศมีไม่มีไข	รัศมีเป็นปกติ
	รัศมีไม่เศร้าหมอง	
ความงาม	รัศมีศรีใส	รัศมีสว่างสดใส
	จรัสรัศมี	รัศมีแจ่มแจ้ง รุ่งเรือง
	รัศมีมีสง่า	รัศมีเป็นที่น่าเคารพนับถือ

เมื่อเทวราชอยู่ในภาวะปกติ รัศมีของเทวราชจะแสดงอยู่ 2 ลักษณะคือ แสดงถึงความเป็นผู้มีบุญญาธิการ คือแสดงความสดใส แจ่มแจ้ง ท้าวหาญ เช่น “รัศมีท้าวหาญ” “จรัสรัศมี” “รัศมีมีสง่า” เป็นต้น และรัศมีแสดงว่าปกติ เช่นที่ใช้คำว่า “รัศมีไม่มีไข” “รัศมีไม่เศร้าหมอง” เป็นต้น

เป้าหมายของพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องวงศ์เทวราชก็คือการมุ่งสร้างอารมณ์ขันโดยไม่เน้นเนื้อหาสาระมากนัก เรื่องประเภทล้อเลียน (Parody) ย่อมเน้นการยั่วเย้าวรรณกรรมต้นแบบและบุคคลรอบข้างเป็นด้านหลัก อย่างไรก็ตาม แก่นมุมการสร้างลักษณะตัวละครของพระพุทเจ้าหลวงยังได้สะท้อนถึงพระปรีชาและจินตนาการในด้านสร้างสรรค์ โดยได้สื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์กับรัศมีของเทพ อันเป็นแก่นมุมที่ไม่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องใดในอดีต และแม้หลังจากพระราชนิพนธ์เรื่องนี้เผยแพร่แล้ว ก็ไม่มีผู้ใดเขียนถึงลักษณะเช่นนี้ของตัวละครอีก

ที่น่าสนใจก็คือ มีผู้ศึกษาวิทยาศาสตร์ทางจิตหลายคนในปัจจุบันได้วินิจฉัยว่าคลื่นความคิดของมนุษย์สามารถจับให้เห็นภาพแปรเป็นแสงต่าง ๆ ได้ตามอารมณ์ ตามความรู้สึก และตามสภาวะทางจิต เช่น สีเหลืองหมายถึง ความเฉลียวฉลาด สีแดงแก่ หมายถึง ความโกรธ สีส้ม หมายถึง ความทะเยอทะยาน สีเทา แสดงถึงความกลัว สีดำแสดงถึงความเจ็บป่วย เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว แม้ผู้ทรงนิพนธ์จะแสดงถึงรูปแบบและลักษณะของรัศมีของเทวราช โดยมีเจตนาเพียงล้อเลียนเรื่องเทวราชเดิม ต้องการให้ผู้อ่านรู้สึกขบขัน แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้อ่านจะรู้สึกได้อย่างชัดเจนคือ พระองค์เป็นผู้รอบรู้เรื่องคำและความหมายของคำอย่างแจ่มแจ้ง สามารถเลือกใช้คำที่แสดงถึงสิ่งเดียวได้อย่างหลากหลายกว้างขวางและสะท้อนถึงอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้อย่างชัดเจน บทละครเรื่องวงศ์เทวราชจึงมีคุณค่าในการยั่วเย้าทั้งด้านศิลปะการประพันธ์และการยั่วล้อกระแสดวงความคิดของมนุษย์